

Helena Wyligąła
Dolnośląska Szkoła Wyższa
helena.wyligala@dsw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-6649-1971>

Recenzja książki:
Magdalena Lesińska, Marek Okólski, (red.). (2018).
25 wykładów o migracjach.
Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, ss. 430.

Recenzowana publikacja została przygotowana w 2018 r. związku z jubileuszem 25-lecia Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, stąd też tytuł książki odzwierciedla 25 zagadnień migracyjnych przedstawionych w formie wykładów. Dzięki przyjętej formule czytelnik zapoznaje się z rozdziałami traktującymi o najważniejszych kwestiach związanych ze studiami migracyjnymi, np. o metodologii badań, teoriach migracji, historii i obecnych trendach, typach migracji oraz o zależnościach między polityką a zjawiskami migracyjnymi. Redaktorzy tomu mają świadomość, iż katalog zaoferowanych „wykładów” nie jest pełen, podkreślają jednak, że ich wybór jest odzwierciedleniem obszarów badawczych i dokonań naukowych pracowników Ośrodka na przestrzeni lat.

Konstrukcja książki oparta została na 5 działach. Każdy z nich zawiera kilka monotematycznych opracowań. Odnosząc się do ich treści już na wstępie tego omówienia warto podkreślić, iż w każdym z 25 rozdziałów wiedza zaprezentowana jest w sposób uporządkowany. Atutem publikacji jest aktualność „wykładów”: autorzy analizowali najnowsze dane, trendy oraz odnosili się do polskiego i międzynarodowego dorobku naukowego. Na zakończenie każdego rozdziału polecana jest literatura przedmiotu, pozwalająca szerzej zgłębić wybrane zagadnienie. Warsztatowo pełni ona wprawdzie rolę bibliografii, jednakże wprowadzenie większego reżimu w tym zakresie (bibliografia, przypisy, źródła) zwiększyłoby wartość publikacji.

W dziale pierwszym przedstawione zostały podstawowe aspekty metodologiczno-teoretyczne migracji, takie jak: charakterystyka pojęć i metod badawczych, główne wyzwania metodologiczne, teorie migracji oraz przyczyny zjawisk migracyjnych. Szczególnie cenne są rozdziały metodologiczne, ukazujące wyzwania, z którymi mierzą się badacze migracji. Samo pojęcie migracji zostało zdefiniowane jako „forma mobilności przestrzennej ludzi, skutkująca względnie trwałą zmianą miejsca zamieszkania” (Anacka i Okólski, wykład 1, s. 17). Migracje mogą być analizowane zarówno jako zjawisko, ale także proces, ujmowane całościowo, bądź wycinkowo dla określonego ich typu, grupy, uwarunkowań, a nawet pod kątem dostępności, czy wiarygodności źródeł, np. niedokładnych danych statystycznych, które ma do dyspozycji naukowiec. Migranci są populacją trudną do zbadania, jak twierdzą autorki wykładu 2 (Salamońska i Toruńczyk-Ruiz). Tezę swoją opierają na problemach związanych z właściwym doбором próby badawczej, trudnościami w zidentyfikowaniu respondentów, np. przebywających w danym kraju w ukryciu i bez ważnych dokumentów, jak też zlokalizowaniu, czy skontaktowaniu się z nimi w związku z wysoką mobilnością, np. u migrantów sezonowych. Przeprowadzanie wywiadów również stanowi wyzwanie ze względu na nieufność, udzielanie nieprawdziwych informacji, stygmatyzację grup. Stąd też w przypadku badań migracyjnych najlepsze do zastosowania wydają się metody mieszane (ilościowe, jakościowe, w tym etnosondaż), gdyż ich zróżnicowanie pozwala badaczowi na dopasowanie do kontekstu prowadzonych badań.

W drugim dziale, opisującym procesy migracyjne na świecie, autorzy odnieśli się do skali migracji w ujęciu globalnym i do współczesnych trendów migracyjnych, a także do prognoz i sposobów przewidywania trwałych przemieszczeń ludzi. Zaprezentowali wpływ procesów globalizacji i lokalności na kształtowanie się postaw społecznych, zwłaszcza w zakresie integracji imigrantów w społeczeństwach przyjmujących. Szeroko omówione zostały też skutki procesów migracyjnych: z perspektywy jednostkowej – imigranta, kraju wysyłającego oraz kraju przyjmującego. Na zakres możliwych podejść badawczych do problematyki integracji imigrantów wskazują nie tylko znane modele: asymilacyjny czy wielokulturowy, ale także nowe trendy, jak tworzenie się „transnarodowych przestrzeni społecznych”, czy ogromne zróżnicowanie społeczeństw przyjmujących (etniczne, kulturowe, prawne, społeczno-ekonomiczne jako tzw. „superróżnorodność” według S. Vertoveca). Autorki wykładu (Grzymała-Kazłowska, Piekut) wskazują, że z uwagi na wieloznaczność

pojęcia „integracja” dyskutowana jest jego adekwatność, więc próbuje się je neutralizować innymi określeniami, jak: inkorporacja, partycypacja, inkluzja, przynależność (*belonging*), osadzenie (*embedding*), przyłączenie czy umocowanie (*attachment*) oraz zakotwiczenie społeczne.

Trzecia część książki dotyczy zagadnień migracyjnych w Polsce. Dwa pierwsze rozdziały są dość ogólne. Z opracowania o migracjach w Polsce w okresie 1989 – 2004 nie dowiemy się o jego periodyzacji i charakterystyce, lecz o uwarunkowaniach zmian z okresu upadku PRL i powstania III RP, w tym o powrotach Polaków do kraju, wyjazdach na początku okresu transformacji oraz o przyjazdach cudzoziemców. Tytuł rozdziału nie oddaje więc intencji autorów. Usprawiedliwieniem tego może być fakt, że w Ośrodku przeprowadzono wiele badań i wydano publikacje periodyzujące „tytułowy” okres, a skupienie się na „zapomnianej” tematyce wpływu przemian ustrojowych na procesy migracyjne przywraca tę tematykę do obiegu naukowego. Również w kolejnym rozdziale tej części, dotyczącym migracji poakcesyjnych, ogólnie tylko nakreślony został tytułowy problem, bardziej jako odwołanie do istniejącej literatury i danych statystycznych. Omówione tu przyczyny, przebieg i efekty migracji poakcesyjnych z prezentacją ciekawych wniosków pozwalają jednak wyrobić generalny pogląd na migracje Polaków po wejściu kraju do Unii Europejskiej. Opracowanie na temat obecności i roli cudzoziemców w Polsce na przełomie XX i XXI wieku przedstawia ich główne grupy, zwłaszcza w kontekście zarobkowych migracji cyrkulacyjnych (zza wschodniej granicy do Polski), przymusowych (Czeczeni), osiedleńczych (Wietnamczycy, Chińczycy), a także delegowanych specjalistów zasilających rynek pracy oraz studentów. Autorki tego wykładu (Górny, Kindler) zwracają uwagę na ograniczenia wynikające ze źródeł danych – spisów powszechnych i rejestrów. Dla przykładu wskazują, że ostatni spis powszechny z 2011 r. dostarczał danych o 30,5 tys. cudzoziemców przebywających na czas oznaczony, a w rejestrze Urzędu do Spraw Cudzoziemców w tym samym czasie wykazanych było 41,6 tys. takich osób (s. 223). Kluczowe dla analizy dynamiki i struktury migracji czasowych mogą się okazać rejestry: kart pobytu, wiz, oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcowi czy zezwoleń na pracę, w tym sezonową. Ciekawym i mało znanym zagadnieniem są współczesne, polskie migracje wewnętrzne. Przedstawiona analiza, obejmująca lata 1989–2015 ukazuje uwarunkowania przestrzennej mobilności, jej typologię, charakterystyczne zjawiska, np. depopulację i suburbanizację, jest ciekawą charakterystyką zachodzących w Polsce procesów mobilności ludności

warunkowanych zmianami demograficznymi. Autor konstatuje swój wykład prognozą, że „przyszłość wewnętrznej mobilności przestrzennej zależy przede wszystkim od czynników biologicznych i ekonomicznych” (Śleszyński, s. 246). Należą do nich zarówno starzenie się populacji, jak i mniejsza liczba osób w wieku produkcyjnym, powodujące niedobory na rynku pracy, co wpłynie będzie na wzrost przemieszczeń wieś-miasto, konkurencję aglomeracji o pracownika, a także popyt na imigrantów z kierunku ukraińskiego.

Migracje z perspektywy politologicznej i nauk o bezpieczeństwie prezentowane są w czwartej części książki, jak i częściowo ostatniej, piątej. Autorzy przedstawiają rozważania o konstruowaniu polityki migracyjnej, jej uwarunkowaniach, modelach, instytucjonalizacji, ale także o nowych trendach w Europie, zwłaszcza w zakresie praktycznego rozwijania różnych form polityki integracyjnej w ostatnich latach. Ponadto w dziale politologicznym omówiona została, przede wszystkim w perspektywie teoretycznej, niezwykle rzadko podejmowana w literaturze przedmiotu, polityka państwa wobec diaspor, która może być traktowana jako element kształtowania polityki zewnętrznej danego kraju. M. Lesińska przedstawiła w tym wykładzie zakres działań Senatu RP oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych wobec diaspory polskiej. W kolejnych rozdziałach ich autorzy omawiają relacje między prawem międzynarodowym i migracjami oraz między migracjami a bezpieczeństwem. W tym ostatnim przypadku M. Jaroszewicz analizuje migracje i bezpieczeństwo w świetle głównych paradygmatów badawczych. Autorka ukazuje możliwości badania zjawisk migracyjnych z perspektywy konstrukttywizmu, gdzie dominuje sekurytyzacja polityki migracyjnej oraz dyskurs o różnorodnych zagrożeniach dla społeczeństw. Osadzone są one zarówno w ich kulturowych doświadczeniach, jak i traumatycznych wydarzeniach (ataki terrorystyczne). Analizowanie migracji przez pryzmat realizmu oznacza koncentrację badaczy na interesach państwa i zagrożeniach dla jego rozwoju i potęgi. Stąd tematyka badawcza w tym ujęciu dotyczy z reguły napływu imigrantów w kontekście zderzenia cywilizacji (fundamentalizm, radykalizm), ochrony tożsamości narodowej, walki z terroryzmem i przestępczością zorganizowaną, ochrony granic. W ramach perspektywy neoliberalnej centralnym zagadnieniem jest rola imigrantów na rynku pracy, globalne procesy alokacji zasobów ludzkich, a także ekonomiczne skutki migracji dla społeczeństw przyjmujących. Zdaniem autorki wykładu, w nurcie *Human Security* bada się zwłaszcza zagrożenia jednostkowe, w tym z perspektywy migranta oraz w ramach systemu regulacji normatywnych.

Analizowane zagadnienia dotyczą kwestii zakresu kontroli i ingerencji państwa w prawa człowieka oraz ich ochrony, np. w ramach organizacji międzynarodowych. Zdaniem recenzentki ten ciekawy wykład warto było uzupełnić jeszcze o rozważania na temat teorii krytycznej, odnoszącej się do błędów polityk migracyjnych, podnoszących takie kwestie jak: formy przemocy wobec grup wrażliwych, rola specyfiki etnicznej i tubylczej oraz diaspor w kształtowaniu stosunków społecznych, a także emancypacja i artykułowanie interesów imigrantów w środowisku lokalnym oraz ich reprezentacja. Z pewnością też poszerzenie podrozdziału dotyczącego polskich badań migracyjnych w kontekście bezpieczeństwa stanowiłoby dodatkową wartość tego interesującego wykładu¹.

W ostatniej, piątej części tomu, czytelnik może zapoznać się z wybranymi typami migracji: repatriacją, migracjami przymusowymi, uchodźczymi, nieudokumentowanymi, migracjami specjalistów oraz czasowymi. Tematy te są stosunkowo rzadko podejmowane w polskim piśmiennictwie, mimo że w ostatniej dekadzie doszło do wielu zmian: w przepisach o repatriacji, ustawie o cudzoziemcach, w zakresie kształtowania strategii polityki migracyjnej oraz w związku z napływem ludności ukraińskiej do Polski. Kryzys migracyjny w UE z lat 2015–2016 spowodował, że tematyka migracyjna stała się przedmiotem większego zainteresowania, zarówno w ramach polityki, publicystyki, jak i badań naukowych. Potwierdzają to liczne wystąpienia na konferencjach i publikacje w dyscyplinach takich jak: nauki o polityce i administracji, nauki o bezpieczeństwie, czy w ramach nauk socjologicznych.

Migracje mogą być badane na wiele sposobów i w ramach różnych dyscyplin. Oceniając dobór tematów omawianego tomu należy stwierdzić, że interdyscyplinarność tematyki migracyjnej daje redaktorom pełną swobodę kształtowania struktury książki. Jednakże dopełnienie zbioru o teksty związane

¹ Biorąc pod uwagę profil Rocznika Bezpieczeństwa Międzynarodowego, na łamach którego tematyka migracyjna podejmowana jest regularnie, chciałabym wskazać, że w latach 2006–2018 opublikowanych zostało 12 artykułów naukowych dotyczących zagadnień migracyjnych z perspektywy badań nad bezpieczeństwem państwa i bezpieczeństwem międzynarodowym. Dotyczyły one zagadnień takich jak: funkcjonowanie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce po 1989 r. [RBM tom 1/2006]; cudzoziemcy w Polsce [RBM nr 1/2017]; przeciwdziałanie nielegalnej migracji w basenie Morza Śródziemnego [RBM tom 1/2006]; nielegalna migracja jako wyzwanie dla bezpieczeństwa europejskiego [RBM tom 1/2006]; nielegalna migracja w Hiszpanii [RBM tom 4/2010]; nielegalna migracja jako źródło terroryzmu [RBM nr 2/2017]; etniczność i asymilacja [RBM tom 2/2007]; integracja imigrantów w migracjach krótkoterminowych [RBM tom 7/2012], migracje do Europy - przypadek Grecji [RBM tom 5/2011], ochrona granic Unii Europejskiej wobec presji migracyjnej [RBM nr 1/2016]; prawicowy populizm a kryzys migracyjny [RBM nr 2/2016]; strategiczny rozwój narzędzi polityki migracyjnej w Unii Europejskiej [RBM nr 2/2016];

z periodyzacją polskich migracji w ujęciu historycznym do 1945 r. lub do 1989 r., jak też z polityką zarządzania migracjami w Unii Europejskiej (poza fragmentem ze stron 291-292) uzupełniłoby, moim zdaniem, obraz zarysowany przez zespół autorski. Należy przy tym podkreślić, iż uzasadnienie koncepcji struktury książki przedstawione w jej *Wstępie* jest w pełni zrozumiałe, zaś badacze Ośrodka i autorzy tomu są ekspertami i znawcami tematyki migracji w ujęciu demograficznym, historycznym, międzynarodowym, socjologicznym, czy prawnym.

Encyklopedyczny charakter „25 wykładów” jest zaletą publikacji. Stanowi ona zbiór tekstów syntetycznie opisujących kluczowe aspekty migracji. Dlatego recenzowana pozycja powinna być obowiązkową lekturą wszystkich badaczy zajmujących się migracjami oraz studentów zgłębiających zagadnienia migracyjne.